

“İstanbul’un İç Yüzü” ve “Üç İstanbul” Romanlarından İnsan Manzaraları

Kemal Timur*

“İstanbul’un İç Yüzü” ve “Üç İstanbul” Romanlarından İnsan Manzaraları

Araştırmamızda, Refik Halit Karay’ın “*İstanbul’un İç Yüzü*” ve Mithat Cemal Kuntay’ın “*Üç İstanbul*” romanlarında İstanbul’daki insan manzaraları üzerinde durulmuştur. İki romanda da işlenen insanlar, sadece olumsuz tarafları ile anlatılmıştır. Sözü edilen eserlerdeki konular, eski ve yeni devir devlet adamları ve insanları; harp ve politika zenginleri, din adamları, genç kız ve kadınlar şeklinde tasnif edilmiştir. Romanlar kendi içlerinde tasnif edilip incelendikten sonra sonuç kısmında elde edilen bulgular karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, İnsan Manzaraları, Roman, Refik Halit Karay, İstanbul’un İç Yüzü, Mithat Cemal Kuntay, Üç İstanbul.

The Appearance of Humans in “İstanbul’un İç Yüzü” and “Üç İstanbul” Novels

In our work, human views of İstanbul, which were told in Refik Halit Karay’s novel of “*İstanbul’un İç Yuzu*” and Mithat Cemal Kuntay’s novels of “*Üç İstanbul*”, is stressed on. The people who were told in both novels have been criticized by their negative behaviours. The subjects of such novels are classified in to two parts by the way of old and new statesman, war and policy rich men, religious men and, young girls and women. At the end of classifying and investigating the novels interiorly, the findings are given by making a comparison between the novels.

Key Words: İstanbul, Human Views, novel, Refik Halit Karay, İstanbul’un İç Yüzü, Mithat Cemal Kuntay, Üç İstanbul.

---

* Yard. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Yozgat Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. kemaltimur@hotmail.com

Giriş

Tarihte bir çok medeniyeti barındıran İstanbul hakkında sayısız eserler kaleme alınmıştır. Yaklaşık beş yüz yıl Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapan İstanbul, Tanzimat inkılabı ile birlikte hızlı bir değişim ve dejenerasyon yaşamıştır. İstanbul, 1908 ile 1923 arasında o kadar hızlı değişmiştir ki on beş yıllık gibi kısa bir sürede o eski hüviyetinden tamamıyla çıkmıştır. Meşrutiyet, üç büyük savaş ve mali buhranlar, bu güzel şehrin ayaklarını adeta yerden keser. Son darbeyi ise, “Batı medeniyetinin olduğu gibi kabulü”, indirir. İşte inceleme konumuz olan iki eserde¹ İstanbul'un, daha çok 1908-1923 yılları arasındaki farklı ve yıkıcı değişimi ele alınırken buradaki olumsuz insan manzaraları da nazara verilmiştir. İstanbul'un fethini müteakip birçok Türk edibi, bu şehir üzerine sayısız denilebilecek eserler vücuda getirmiştir. Bu zaviyeden bakıldığında, İstanbul ile ilgili kitap ve yazıların sadece listesini vermek bile zor bir çalışmayı gerektirmektedir. İşte biz de bu incelememizle, günümüze kadar ortaya konulan onca esere, küçük de olsa bir yenisini eklemeyi amaçladık. Çalışmamızda, Refik Halit ve Mithat Cemal'in romanları merkez alınarak bu iki eserin gözüyle, başta devlet erkânı olmak üzere, İstanbul insanında meydana gelen değişiklikler ortaya konulacak; daha sonra da bu eserlerde vurgulanmaya çalışılan ana konular karşılaştırmalı olarak irdelenecektir. Şimdi İstanbul'un değişim sürecinde, iki romancının bu şehre ve buradaki insan manzaralarına nasıl baktıklarına ve bu değişim sürecini nasıl gördüklerine bakalım.

İstanbul'un İç Yüzü

Mehmet Kaplan'ın ifadelerine göre, Refik Halit'in *İstanbul'un İç Yüzü* adlı romanı, İstanbul'un değişen simasına dikkat çekmesi yönüyle, ayrı bir öneme sahiptir. Refik Halit, içinde yaşadığı şehir ile tanık olduğu simaları tasvir ve tahlil ederken, II. Abdülhamit devri, II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki dönemlerini de eleştirir. Bu zamanın ahlâk, örf ve âdetlerindeki bozulmalara dikkat çeker (Kaplan 1993: 162-168). Şerif Aktaş'ın da belirttiği gibi, romanda belli bir vaka yoktur. Olayların hepsi bağımsızdır. Yazar, birbiriyle ilgisiz görünen vakaları, İsmet adındaki kahraman vasıtasıyla birleştirmeye çalışır (Aktaş 1986: 79). Romanın birinci derece kahramanlarından İsmet ile Kâni çocukluk arkadaşlarıdır. Olaylar bu iki şahıs etrafında şekillenir. İsmet daha dört yaşındayken (Karay 1939: 7) gördüğü olayları hatırlar, sonrakilerini ise bizzat yaşayarak anlatır. İsmet, İstanbul'un değişim süreci içinde romandaki şahısları anlatırken buradaki insan manzaraları ortaya çıkacaktır.

a. Eski ve Yeni Dönemdeki Devlet Adamları ve İnsanları: Eserde, üzerinde durulan, eleştirilen ve bazen kıyaslamalar yapılan konulardan birisi, İstanbul'un eski ve yeni devirdeki devlet adamları ve bunlarla ilgileri olan insanlarıdır. Eski olarak vasıflandırılan devir Sultan II. Abdülhamit'in padişahlığı dönemidir. Önce

¹ İncelemeye çalıştığımız iki eser künyeleriyle birlikte şunlardır: Refik Halit Karay'ın “*İstanbul'un İç Yüzü*”, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1939; Mithat Cemal, *Uç İstanbul*, Yayına Hazırlayan: Raşit Çavaş, Oğlak Yayınları, 1998. Yazımızda verilen sayfa numaraları bu baskılara aittir.

olumlu ve olumsuz yönleriyle anlatılan bu devlet adamları ve ailelerinin yaşantıları üzerinde duralım. Eski dönemdeki devlet adamları, kusurlarıyla birlikte daha sevecendir. Aileleri de daha seviyelidir. Eski devlet adamlarının ailelerinde de aşklar yaşanır, zevk u sefa yapılır, haksızlıklar, kayırmalar olur. Ancak onlar yenilere göre biraz daha terbiyeli ve gizlidir. Eski devirdeki kaçamak sevgiler yeni devrin sekizine ve onuna bedeldir. Eskiden aşk aşılmaz bir ırmak, basılmaz bir yangın, varılmaz bir memlekettir. Yine aşk yasak bir mal gibi, barut ve zehir gibi, gizli-kapaklı, elden ele, fısıldaya-söyleşe, bin zorlukla satılırdı. Eskiden aşk için uzun uzun beklemek, özlemek, korkular, ürpermeler geçirmek icap ederdi. Yeni devirde ise diş fırçası alır gibi camekanda seçiyor, şöyle elimizle bir yokluyor, çantamıza atıyoruz (Karay 1939: 36) Devlet adamlarının bir çoğu, kışın Saraçhane'de yaşar, yazın Kandilli'ye taşınırlar ve her mevsimde kendine göre eğlenceler tertipleyerek vakit geçirirler. Bu dönemlerin en sessiz adamları paşalardır. İşlerine gider gelir, kimseyle görüşmez, gelenleri sadece dinler ve fazla bir yorumda bulunmazlar (Karay 1939: 40). Meşrutiyetin ilânı üzerine daha önce Abdülhamit'e taraftar gözüken ve onun döneminde paşa olan devlet adamları, yeni kabinede görev alırlar. Romanın baş kahramanı İsmet, onların bu durumunu eleştirse de yenilerle karşılaştığında bu paşaları yenilerden üstün bulur (Karay 1939: 41). Eski dönemdeki paşaların ailelerinin yaşantılarında bazı hatalar olsa da yenilere göre yine de iyi insanlardır (Karay 1939: 46).

Romanda, eski devirde yaşayan bazı memurlar ve halktan insanlar da önemli yer alır. Eski simalardan Saffet Bey, nezaretlerin birinde müsteşardır. Evi, gelen giden misafirlerle dolar boşalır. Onun, yükselmek ve mal mülk biriktirmek gibi bir derdi yoktur. İşi gücü gelen gidenlerle, yemek, içmek ve okunan şiirler, çalınan şarkılarla mest olmaktır (Karay 1939: 96-97). Bu özellikler, eski simaları, yenilerden ayıran bir durumdur. Eski sanatçılar da yenilerden farklıdır: "*O eski büyük sazlar şimdi kabil mi yapılsın, zaten üstatlardan hangisi kaldı ki... Meşrutiyetten sonra yuvaları dağıldı sefalet, nisyan içinde birer birer ölüp gittiler*" (Karay 1939: 97). Eski simalarda, zevk ve sefasına düşkün bir çok şahıs vardır: Avrupa meftunu ve zevk u sefasını düşünen Ziya Bey (Karay 1939: 97-102); yeme, içme ve eğlenmeden başka bir şey düşünmeyen Şişman Kadı Rıza Efendi (Karay 1939: 104-105); insanları saraya jurnallemekten başka marifetleri olmayan Ahmet Bey ile oğlu Settar Efendi (Karay 1939: 105-109); işi gücü kavga etmekle geçiren ve Babialide kâtip olan Nazmi Bey (Karay 1939: 111-113), eski simaların olumsuz karakterleridir. Ancak bunlar yine de yenilerden daha iyidirler.

Eskiler böyleyken yeni devirde olumlu hiçbir fert yoktur. Her taraf, hayatları maceralarla, intizamsızlıklar ve haysiyetsizliklerle dolu simalarla dolmuştur. İstanbul'da, günah ve rezalet arasında az da olsa hayır ve fazilete yer bulmak mümkün değildir. İnsanlar arasında ne sınıf ne de derece kalmıştır. Ne yüksek muhit belli, ne aşağı halk. Hepsi birbirine karışmıştır. Her şey ve her kes kirlenmiş ve lekelenmiştir. İnsan ruhuna sükun ve istirahat verecek iki hikâye işitilemez. Faziletine iman edileceği bir ahabap bulunmaz. Bir meziyetliye tesadüf edilmez olmuştur. İnsanlar gittikçe alçalmakta, adileşmekte ve ahlâksızlaşmaktadır (Karay 1939: 159-160). Eski ve yeni devir simaları ile İstanbul'u anlatılırken aralarında

kiyaslanmalar da yapılır. İsmet, kendisi de İstanbul'un yeni simaları arasında yer aldığı halde, II. Meşrutiyetten öncekileri, yeni simalara tercih eder. Eski devir simaları, daha farklıdır. Ancak onlar, yenilere göre daha az zararlı ve baba adamlardır. Bunların kendine düşkün, kendini çok beğenmişleri bile yine etrafında olup biten işlerle uğraşırlar. Eskilerin sefaletlerle bir alakası olsa da, insanı hiddetlendirmeyen, göze batmayan, kana dokunmayan bir safdillikleri, bir cahillikleri vardır. Sohbetleri, seyranları, kanaatleri hepsi kendilerine mahsus, “nev'i şahıslarına minhasır”dır. İmanları ve itikatları içinde, ne tam rahat, ne de tam müsterih yaşarlar. Meşrutiyet dönemindeki adamlara nispetle bir çocuk gibi günahsız, fütursuz bir şekilde ömür sürüp ölmüşlerdir (Karay 1939: 94). İsmet, bunlardan bir çoğunun hayat tarzını yaşayan biri olarak yakından bilir. “*Son zamanlarda öyle şenî şahıslarla, öyle hayasız ve kanlı adamlarla düşüp kalktım ki mazinin simaları bana, bir mahpusun çocukluk arkadaşlarını, mektebini düşümeşi gibi hep saf, sevimli kabahatsiz ve günahsız bir tesir yapıyor. Eski devri bu sözlerimle himaye ve müdafaa etmiyorum, onda da ne rezaletler gördük ne maskaralıklar seyrettik; fakat o bir cinayetti, bu bir kıtal... O bir sansardı, bu bir sırtlan... Eskiden tüylerimizin ürperdiği olurdu, şimdi diken diken oluyor; eskiden yüreğimiz bulanmaz değildi, şimdi deniz tutmuş gibiyiz, ciğerlerimiz söküldü...*” (Karay 1939: 94-95).

İstanbul ve orada yaşayan insanlar, eski devirde daha şahsiyetli ve ehemmiyetlidir. Yeni devirde ise, renksiz ve sefildir. O zamanki İstanbul'un satıcı sesleri, durgun ve karanlık sokaklarda dolaşan gece simitçileri, bozacıları, keten helvacıları daha başka güzeldir. İstanbul'un bütün insanlarına eski devir yeni devre göre adeta biçilmiş bir kaftandır (Karay 1939: 164-165). Yeni devirde, İstanbul'un ve insanların her hali kötü olarak değişmiştir. İçlerinde eskiye ait güzel olan ne varsa tamamı çıkarak boşalmıştır. Yeni İstanbul'da eskiden kalma ne pembe bir çizgi, ne mavi bir yırtık, ne minareler, ne medrese damları, ne de kale duvarları veya su bentleri kalmıştır. Şişli, çırılçıplak, yarı ikmal edilmiş semti ile araları arsalarla fasılaya uğrayan zevksiz bir mahallesi görünümündedir. İstanbul, âdeta her şeyden “temcit” edilmiş ve o eski ezan sesleri duyulmamaktadır.

İstanbul'da eskiyi gören insanlar, yeni devirde kendilerini gurbette, yabancı diyarlarda kalmış gibi hissederler. Olayları anlatan İsmet romanın sonunda eski ile yeni devir İstanbul'unu anlatırken duygulanır ve umutsuzca o eski İstanbul'u, orada yaşayan insanlar adına arar: “*Aynı İstanbul'un içinde İstanbul'u arayarak ve artık bulamayacağımı pek iyi anlayarak hıçkırma hıçkırma ağlamak istiyorum. Ben İstanbul'un, eski İstanbul'un, o şahsiyetli ve güzel İstanbul'un iç yüzünü afacancasına tanıyan bir evladydım; onu ben ne iyi anlardım... Sanki o da bana ayrıca, herkese yaptığından fazla yüreğini açardı. İşte ben bu pek iyi tanıdığım ve pek çok sevdiğim vücudu kaybettim. Ona yanıyorum onun hasretini çekiyorum!*” (Karay 1939: 165-166). Burada sadece İsmet değil yeni devirde yaşayan bütün İstanbul halkı, hem eskiye özlem duymakta hem de umutsuz bir şekilde beklemektedir. İstanbul'un değişim sürecindeki eski ve yeni devir devlet adamları ile insanları bu şekilde tasvir ve tahlil edilmiştir.

b. Harp ve Politika Zenginleri: Romanda, İstanbul'un geçirmiş olduğu hızlı değişim süreci içinde devletin kötü gidişatını düşünmeyen, sadece kendi menfaatleri peşine düşen ve ceplerini doldurarak zenginleşen bir çok insan olmuştur. Harp ve politika zengini olan bu insanların bir kısmı sonradan görme ve harp zengini olarak israf, sefahat ve eğlenceye düşkün insanlardır. Romanın önemli kahramanlarından Kâni, daha önce fakir olduğu halde yeni dönemde bir harp zengini olarak İstanbul'daki fakir insanlar, başta Kâni olmak üzere bu harp zengini olan insanlardan rahatsızdır. Onlara göre bunlar haksız yere zenginleşmiş sonradan görme "*türedi zengin*"leridirler (Karay 1939: 20-21). Türedi zenginleri, çevredeki kişilerin eleştirilerine paşaların hayatlarını örnek vererek, kendilerini savunurlar: "*Sonradan görmekse onlar da sonradan görmüşlerdi, sefahatse katmerlisini yaparlardı; biz bütün bunları ta içinden görürdük, bilirdik de yine aklımızdan ufacık bir şikayet itiraz geçirmezdik*" (s.30-32). Türedi zenginleri, kendilerini israfçı olarak görenlere karşılık: "*Amma yeni zenginler parayı israf ediyorlarmış, sefahat yapıyorlarmış, vur patlasın, çal oynasın yiyorlarmış. Acaba bunu diyenlerden hangisine şöyle bir piyango çıksa ömrünü hayrata, hasenata; namaza, niyaza hasredip dünyadan elini, eteğini çeker, hangisi?*" (Karay 1939: 32-33) cevabını verirler. Kâni, türedi zengini olarak hayatını sürdürür. Çocukluğundan itibaren beraber olduğu İsmet ile ilişkilerini sürdürür. Şayan ile evli olduğu halde İsmet ile her karşılaştıklarında uygun bir mekanda gayr-ı meşru ilişki yaşar. Birinci Dünya Harbi'nin sona ermesiyle birlikte, İstanbul eğlencesi ve kadınları artık onu doyurmaz ve bundan dolayı yurt dışına çıkmaya çalışır. Buna hanımı ve kızları da destek verirler. Kâni bu niyetini İsmet'e söylediğinde, İsmet onun bu durumunu eleştirdiği halde isteklerini yerine getirmekten de geri kalmaz. Kâni, "pilicim" olarak vasıflandırdığı İsmet'e, gitmeden önce Şişli'deki evde bir gece beraber gayr-ı meşru yaşayalım der. İsmet de ona itiraz etmez ve yapılan teklife olumlu cevap verir. İsmet, Kâni'nin yurt dışına gidişini, yaşadığı sefahatleri, hanımı ve çocuklarının babalarına destek vererek yurt dışı teklifine destek vermelerini eleştirdiği halde onun gayr-ı meşru tekliflerini ret etmemesi ilginçtir.

Romanda yeni devirde harp ve politika zengini olan simalar tek tek tanıtılır. Önemli olanları birkaç cümleyle tanıtalım. Bunlardan Mesut, önce sarıklı ve parasızdır. Daha sonra zenginliğin verdiği şımarıklıkla sarığı atar ve kendini tamamen eğlence ve sefahate verir (Karay 1939: 77). Tutulduğu kadın, o dönem için meşhur olan iri gözlü Ayşe'nin kızıdır. Mesut'un sırf parasına göz diken bu kız, birçok nazlanmalardan sonra Mesut'la evlenir. Ancak bir müddet sonra onu terk eder. Mesut, kalan parasını da bir İtalyan aktriste yedirerek kolay yollarla kazandığı parayı eğlence ve sefahat yolunda sarf edip bitirir (Karay 1939: 80). Yeni simalardan Ali Bey isimindeki bir başkası harbin ilanından evvel emlak tellallığı ederken Artin Ağa isimindeki bir Yahudi'nin teşvikiyle elindeki altınları ona verir. Yahudi, bu paraları faize yatırarak Ali Bey'i İstanbul'un önemli zenginleri arasına sokar. Bir buçuk senede iki yüz lira, tam yirmi bin lira doğurur. Nihayet kırk bin liraya da çıkar. Paraların hepsini Yahudi tüccarı kalaya yatırır, çünkü savaş döneminde kalay altından daha kıymetli hale gelir. Bundan dolayı Ali Bey'e "*Kalay Ali Bey*" namı takılır. Böylece zenginleşen Ali Bey, bütün

akrabalarını evlendirdikten sonra gördüğü bir çok bekarı da evlendirerek, “*bön, sade, babayani bir adam*” (Karay 1939: 81) olarak hayatını sürdürür.

Yeni devrin harp ve politika ile zenginleşen bir başka siması jandarma zabıtidir. Yıllarca dağlarda gezip hapis yatan bu zat, Meşrutiyetin ilanıyla serbestleşmiştir. 31 Mart'ta İstanbul'a “*avanesiyle*” birlikte şanlı şerefli girerek her deliğe burnunu sokmuş; Yıldız yağmasına karışmış, cebini doldurmuş; eski paşaları ürkütmüş, netice itibariyle etmediği rezalet kalmamıştır (Karay 1939: 82). Jandarma zabiti, bu şekilde, hükümetin boşluğundan yararlanarak zengin olmuş bir kabadayıdır. Ondan sokaktakiler korktuğu gibi paşalar ve sadrazamlar bile korkar. Maddi olarak her şeye sahip bir tiptir. İsmet onu tanıttığı son cümlesinde: “*İşte böyle beygir gibi bir adam, bir milyoner..*” (Karay 1939: 83) der. Bu yeni dönemin devlet boşluğundan yararlanıp harp zengini olan bir külhanbeyi de Lütfi Pehlivan adındaki şahıstır. Vaktinde birçok ev basmış, hamam kapatmış, adam vurmıştır. Silahın her cinsinden anlar bir İstanbul külhanbeyidir. İşi gücü yemek, içmek ve kadın peşinde koşmaktır. Üç hanımı ve birkaç kapatması olduğu halde boş vakitlerinde de Şişli'deki kadınlarla eğlenmeye gider (Karay 1939: 83-85). Yeni dönemin bir başka harp ve politika zengini ise 26 yaşlarında bir gençtir. Devletin boşluğundan yararlanıp birçok devlet memurluğu yapıp zenginleşmiştir. İşi gücü kadın kız, yemek, içmek ve gezmeiktir. Ara sıra Avrupa'ya gidip gezen, frenkvari hayata ve konuşmaya düşkün, tek kelimeyle ahlâksız ve sevimsiz birisidir (Karay 1939: 85-87). İsmet'in yeni dönem adamlarından tanıttığı sonuncu kişi ise Hidayet Bey'dir. Hidayet Bey, harpten evvel talih kendisine gayet garip bir tarzda gülümsemiş, refaha, servete konmuş, dünyayı kıskandırmış, akıllı, hilebaz ve diplomat bir gençtir (Karay 1939: 87-89).

Netice itibariyle yeni devirdeki devlet adamlarının tamamı “*türedi harp ve politika*” zenginidirler. Bunlar daha çok II. Meşrutiyetin ilanından sonra iktidarı ele geçiren İttihatçılar ya da onlarla ilgileri olan kişilerdir (Karay 1939: 91). Oturup kalkmasını, yiyip içmesini bilmeyen öksüz evlat tavırlı, “*çoluk çocuk makulesi bu sünepe rical*” gittikçe zenginliğin verdiği güçle şımarıp küstahlaşmışlardır. Bir araya gelip, sabahlara kadar eğlence ve sefahatlerine devam ederek politikadan, salâhat ve icraattan bahsederler (Karay 1939: 89-90). Eğlenceden, sefahatten başka işleri olmayan bu ittihatçı gençler, kısa bir süre sonra kendi aralarında anlaşamazlar ve eski devre rahmet okurlar. Yeni yöneticiler için: “*Hay alçaklar, maksatları makam, mesnet, mansıpmış...*” (Karay 1939: 91) sözlerini sarf ederler ve Avrupa'ya karşı “*ne şerefimiz kaldı, ne haysiyetimiz; külhanbeyleri altı yüz senelik devleti bir paralık ettiler*” (Karay 1939: 91) derler. İsmet de önceden bu yeni yönetime ilgi duyduğu halde daha sonraları İttihatçıları eleştirir. İttihatçıların bir çoğu en yüksek makamları işgal eder (Karay 1939: 92). Bir müddet sonra o yoksul adamların her biri köşklere, yalılara kururlar, haşmet, debdebe hevesine koyulurlar; fakat paralarını memlekette değil, dışarıda, “*frenk*” illerinde bitirirler. Memlekette ise, görünüşte gayet muktesit bir hayat sürerler. Ancak eski devir paşalarının sarf ettiğinden fazlası, ceplerinden çıkar. Bu paralar memlekette değil, Paris'in, Berlin'in “*mahbubelerine*” kısmet olur. Böylece eski devrin o yegane güzelliği bu “*pespaye gönüllü*” adamların elinde mahvolup gider (Karay 1939: 93). İşte yeni

devir olarak vasıflandırılan harp ve politika zengini olan simalar, hep böyle şanssız, bayağı, zevk vermez, kaba adamlardan ibarettir.

c. Din Adamları: Diğer konularda olduğu gibi romanda yine eski ve yeni dönemdeki din adamları yer alır. Eski dönemdeki din adamlarını temsil eden kişilerin pek iyi tarafları yoktur. Başkalarına öğüt vermekten hoşlandıkları halde söylediklerinin tersini yapan tiplerdir. Ahlâklı, dindar, ırz ehli görünmelerine rağmen her kesin namusuna göz dikerler ve onların namusundan şüphelenirler (Karay 1939: 49-52). Eski devir devlet adamlarından olan Fikri Paşa'nın İshak adında bir damadı bulunmaktadır. İshak Bey bir nevi eski devirdeki dindarları sembolize eden bir karakterdir. Bu dindar tipinin olumlu yönü pek yoktur. Baş merakı dindarlıktır. Rum hizmetçilere musallat olur, onları din değiştirmeye teşvik eder; hatta bazılarına yarı yarıya da muvafık olur. Katina'yı, Fatma Belkis; Marika'yı, Hatice Gülsüm yapar. Başlarına birer yeşil yemeni bağlatır, namaz surelerini öğretmeğe başlar. Başlıca sohbeti diyanettir. "*Talakate*" gelip cehennemi anlatır, etrafındakilerin yüreğini korku ile doldurur, yahut cennetin methine girer, dinleyenlerin gönlünü avutur. Arapça kaside, Acemce gazeller okur; divanlardan uzun uzadıya dem vurur; eski tarzda şiirler de yazar (Karay 1939: 49). İshak Bey'in bu dindarlığı pek samimî değildir. İsmet dahil, evin bütün kızları bir sarkıntılık yapar endişesiyle onunla yalnız kalmak istemez. Gayet ahlâklı, dindar, ırz ehli görünmesine rağmen herkes bilir ki "*için için dünyanın en fena*" adamları gibi düşünür. Gayet "*fassal*", dedikoducudur. Her gelen misafir hanımın namusundan şüphelenir. Arkalarından, "Kaltağın biri, yürüyüşünden belli.." şeklinde konuşur (Karay 1939: 49). Müslüman etmek için karşısına aldığı kızları çetrefil Türkçeleri ve yarı peltak şiveleriyle "*kelime-i şehâdet*" getirmeğe başladıkları zaman Damat Bey de içinden, bayıla ayıla, "*eşhed*" diye inler, haremi de beri odada "*ya sabur!*" çeker (Karay 1939: 50).

İshak Bey, evli olduğu halde bir ara evi terk eder ve tam kırk gün eve uğramaz. Daha sonra hiçbir şey yokmuş gibi bir sabah eve gelir, kendini namaza ve niyaza verir. Elinde tesbih, cebinde Kur'an, boynu eğik, ağzı oruçlu öyle gezinir. Hizmetçilerle konuşurken başını kaldırmaz. Günah işlemekten korkar gibi hep önüne, yere bakar. Tövbe istiğfar âlemine dalar. Karısını sürekli ibadete, diyanete teşvik eder. Bunda muvaffak da olur. Beraberce, türbe türbe, İstanbul'u dolaşır, fakirlere para dağıtır, tekkelere kurban gönderir, hayrat ve hasenatla ömür sürerler. Namaz vakti gelince odaya birbirinden üç, dört karış arkada iki seccade serilir, öndekine İshak Bey geçer, öbürüne Ragıbe Hanım, farzıyla, nafilisiyle, saatlerce ibadet ederler. Hatta bir ara hacca gitmeğe bile karar verirler (Karay 1939: 51-52). Ancak bu hareketlerinde de pek samimi olmadığı gibi günah ile sevap arasında bocalayıp durur. Çünkü bu kadar beraber olduğu hanımını aldatarak evi terk edip başka bir kadınla beraber olur. Evdekiler onu günlerce ararlar ve neticede kötü bir şekilde başka bir kadınla yakalarlar.

Yeni devri sembolize eden din adamlarının da pek iyi tarafları yoktur. Bunlar hep kötülük yapan ve fesat çıkaran kişilerdir. Bu dönemi sembolize eden kişinin ismi ise İshak Bey yerine İshak Efendi'dir. Mahallenin birinde bir cami imamıdır. İşi gücü fesat çıkarıp kahvedeki ve mahalledeki halkı birbirine bırakmaktır. Bir

çıkılmaz sokak varsa onu açtırmak için gayret sarf eder. Açık yol ve sokak varsa onu kapattırır (Karay 1939: 114). Maksudı fesat çıkarıp mahalleliyi birbirine düşürmektir. Bunları yapmak için de bütün gayretini harcar. Başkasının malına göz diktiği gibi bazen hırsızlık dahi yapar. (Karay 1939: 117). İsmet bu imam efendiyi çok ağır kelimelerle eleştirir (s.114). Yaptığı hiçbir iyi iş yoktur. Kısacası tam sahte bir din adamıdır. Ölümü bile enteresandır. İmam Efendi, bir gece, komşusunun şeftalilerini çalmaya giderken ayağı kayar ve o gün açtırdığı lağım içine düşer. Sabah onu orada ölü görenler çaldığı şeftalileri de kürkünün cebinde bulurlar (Karay 1939: 117).

d. Genç Kız ve Kadınlar: Romanda genç kızlar ve kadınlar da eski ve yeni olarak iki tarzda anlatılmışlardır. Eskilerden Fikri Paşa'nın kayın validesi Rukiye Hanım iyi bir kadın olduğundan çevresinde sevilen birisi olarak bilinir. Evde, Paşa'dan sonra en çok sevilen kadın odur. Rukiye Hanımefendi gençliğinde şöhret bulmuş biridir. Rukiye Hanım'ın kızı ve Paşa'nın hanımı Dilara Hanımefendi ise, Bektaşiliğinden başka pek kusuru yoktur. Dilara Hanım çirkin olmasına rağmen kibar bir insandır. Kâni'nin annesi Medet Hanım'la beraber tekkeye gider, bayramlarda saray ziyaretini beraber yaparlar (Karay 1939: 46). Eski devirde üzerinde durulan kızlar pek fazla değildir. Fikri Paşanın kızı Şadiye üzerinde durulur. Önceleri çok terbiyeli olan kız, Meşrutiyetin ilanıyla birden değişir (Karay 1939: 64).

Yeni devir olarak bilinen II. Meşrutiyetten sonra zenginleşip ortaya çıkan bir çok kadın ve genç kız üzerinde durulur. Bunların çoğu, yurt dışında kalmış Batı'da gördüklerine özenen, mukallit kadınlardır. Bunlardan birisi Kâni'nin hanımı Şayan'dır. O da sonradan görme kadınlardandır. Eskiden fakir ve kirli olan Şayan yeni devirde zengin ve eski konak hanımlarından birisi olarak tanıtılır. Düğünlerde bir araya gelen yeni devrin genç ve şımarık kadınlarının tavırları hemen hemen aynıdır. İki, üç yıl içinde birden zenginleşen genç kızlar ve kadınlar hep aynı çevrede yaşadıkları için pek iyi şeyler yapmazlar. Vücut şekil ve elbise itibarıyla güzel olan kadınlar ahlak, hareket ve söz cihetinden pek adi ve aşağı mahluklardır. Her şeye birden başlamışlar. "*Saza, lisana, tuvalette...*" Fakat hiç birine ehemmiyet vermiyorlar, öğrenmiyorlar, çalışmıyorlardı. Gözleri hep haşarılıkta, çapkınlıktadır. Ömürlerini İstanbul'a inip terzi terzi, dükkan dükkan dolaşmakla, para sarf etmekle geçirirler (Karay 1939: 126-127). Bir çok genç kız ve kadından birkaç tanesini tanıtalım. Seniha Hanım adındaki bir kadın evli olduğu halde düğünlerde ve eğlence yerlerinde vaktini geçirerek genç erkeklerle eğlenir, içki sigara, kısacası zararlı olan bütün içecekleri kullanarak gününü gün eder (Karay 1939: 139-144). Yine Leyla Hanım, genç, güzel ve evli bir kadındır. O da her gün bir eğlencede vaktini geçirir (Karay 1939: 144-146). Neriman Hanım ile kızı Nemika Hanım, eğlenceden eğlenceye koşarlarken genç erkeklerle görüşmek için birbiriyle yarışır. Düğün ve eğlence yerlerine katılmakla meşhur olan Fevziye Hanım, her gün değişik modelde elbiseler giyerek eğlenmesine bakar. Genç ve güzel olan Fevziye Hanım, adeta günümüzdeki mankenlerin görevini yaparak terzilerde bedava giydiği elbise modellerinin reklamını yapar (Karay 1939: 154). Darulmuallimat mezunu Leman Hanım da yine diğer kadınlar gibi gezer dolaşır.

Eğlenceden eğlenceye koşan bir kadındır (Karay 1939: 154-159). Bu sonradan görme hanımların katıldıkları toplantı ve eğlence partilerinde o kadar sigara içilir ki odalar sigara dumanına boğulur. Hemen hemen hanımların hepsi de tütüne, içkiye, lokman ruhuna, etere ve morfine bağımlıdırlar (Karay 1939: 130). Bu dönemde İstanbul, bu tarzdaki kadınlardan dolayı günah ve rezaletten geçilmez olur. Hayırlı ve güzel şeylere rastlamak mümkün değildir. Kadınların bu durumları İstanbul'da ne sınıf ne de derece bırakmıştır. Yüksek muhitteki insanlarla diğerleri birbirine karışmıştır. Adeta her şey kirlenmiş ve lekelenmiştir. İstanbul'da eskisi gibi insan ruhuna sükun ve istirahat verecek bir hikâye işitilemez olmuştur. İnsanın faziletine iman edeceği bir ahbab bulunamaz. Meziyetli bir insana ve kadına tesadüf etmek mümkün değil. İstanbul'un kadın ve kızları gittikçe alçalmakta, adileşmekte ve ahlâksızlaşmaktadır. Eskiden biraz normal insanlar olduğumuz halde bu yeni devirde çok zararlı hale geldik. Artık her kes muzırlaştırılmıştır (Karay 1939: 159-160). İstanbul'daki bu sonradan görme kadın ve kızlarına artık İstanbul eğlencesi yeterli gelmez ve yurt dışına çıkıp orada hayatlarını sürdürmeyi düşünürler (Karay 1939: 160-162). Eski devirde iyi olan bazı paşaların genç kızları Meşrutiyetin ilanından sonra değişirler. Bunlardan birisi Fikri Paşa'nın kızı Şadiye'dir Önceleri çok terbiyeli olan kız, Meşrutiyetin ilanıyla birden değişiverir (Karay 1939: 64). *"Alttan alta kaynardı, eski idare, o mahfuz ve an'aneli konak Şadiye'yi sağlam bir şişe gibi, içinde sımsıkı zaptediyordu; bu mühürlü tıpayı, bu dar mahfazayı bir türlü atıp paralayamıyordu. Lakin Meşrutiyet gelince mantarı çıkarılmış bir şampanya gibi taşı, köpürdü, kadeh kadeh İstanbul'un kirli ağzına döküldü. Onu haşin, hoyrat darbelere dayanamaz zannederdim; halbuki tül gibi ince, hafif, mukavemetsiz farz ettiğim vücudunu İstanbul'un türedileri, aralarında meşin gibi senelerce çekiştirdiler, hırpaladılar da ancak eskitebildiler"* (Karay 1939: 64). Diğer konularda olduğu gibi, eski ve yeni devirdeki genç kız ve kadınları da hep olumsuzdur. Bir ikisinin dışında hepsi eğlence, sefahat ve zenginlik içinde boğulan kızlar ve kadınlar olarak tasvir edilip aktarılmıştır.

Üç İstanbul

İstanbul'un aynı dönemlerine başka gözle bakan ve gören bir romancı da Mithat Cemal Kuntay'dır. Kuntay, *Üç İstanbul*'da İstanbul'un üç dönemini anlatır². Bunlar, II. Abdülhamit Dönemi, İttihat-Terakki ve İstanbul'un İşgal Dönemi'dir. Romanın asıl olay örgüsü romanın baş kahramanı Adnan'ın geçirdiği üç dönem

² Romanla ilgili bir Yüksek Lisans tezi hazırlanmış ve bu romandaki toplumsal değişme üzerinde durulmuştur: Demirci, Berat, "Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* Adlı Romanında Toplumsal Değişme", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992, 124s.; Kenan Çağan ve Köksal Alver, kaleme aldıkları bir makale ile romanı değerlendirmişlerdir. Daha geniş bilgi için bkz. Kenan Çağan Köksal Alver, "Üç İstanbul ya da Bir Çözülüştün Zayıf Halkaları", Hece Dergisi, Türk Romanı Özel Sayısı, Mayıs-Haziran-Temmuz 2002, s.576-583. Ayrıca romanla ilgili şu yazılara da bakılabilir: Bürün, Vecdi, "*Üç İstanbul*", Çınaraltı, nr. 65, 19 Birincikânun 1942, s. 13-15.; Karabudak, Faik, "*Üç İstanbul*", Yücel, c. 10, nr. 60, Şubat 1940, s. 218-220; Naci, Fethi, "*Üç İstanbul*", YD, y.7, nr. 76, Ocak 1971, s. 23-30.

üzerinde şekillenmiştir: II. Abdülhamit devrinin fakir Adnan'ı, Türkçülüğün benimsendiği İttihat Terakki devrindeki zengin Adnan ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra her şeyini kaybeden Adnan. Bu üç dönem, Adnan'ın şahsında Osmanlı üst bürokratlarının umumî hâlini yansıtmaktadır. Böylece yüksek tabakaya mensup olan ya da bir vesile ile hak etmediği makamlarda bulunup zenginleşen, hayatlarını zevk u sefa içinde geçiren adamlar anlatılır. Bunlar hemen hemen her gün toplanıp sözle devlet kurup devlet yıkarlar. Bu arada kendi sefahatlerine de aralık vermeden devam ederler. Eserde sokak, çarşı, cadde, pazar, fakir semtleri ve burada halkın çektiği sıkıntılar pek işlenmemiştir. Roman, 93 Harbiyle başlar. 93 Harbi çok zor şartlarda yapılmıştır. Rumi 1293 yılı Nisanının on birinci Pazartesi günü bir Moskof Babiali'ye bir mektup getirir. Mektup bir harp ultiमतodur. Böylece 93 Harbi başlamış olur. Bundan dokuz gün sonra Sultan Abdülhamit âdeta devleti, Ruslara teslim eder. Bu olayla Sultanın cezalandırılması gerekirken Ayasofya Camii'nde Abdülhamit bir savaş gazisi olarak ilan edilir. Bunlar romanda ağır bir dil ile eleştirilir. Kısacası Sultan Abdülhamit, Ayastafenos muahdesiyle devleti Ruslara teslim eder. Yıldız sarayında, Moskof başkumandanına yemek verilirken halk İstanbul sokaklarında perişan bir vaziyettedir. “93 Harbinde üç şeyin hududu yoktu: Hastalığın, açlığın, vatan toprağının... 93 muhacirinin Edirne'de gömleği, Ayastafenos'ta eti, İstanbul'da derisi yoktu” (Kuntay 1998: 9-10). Adnan, “Yıkılan Vatan” adını verdiği romanının birinci faslını bu satırlarla bitirir. Romanın başlangıcı üzüntülü ve karamsar olduğu gibi romanın bütününde de bu olumsuzluk ve karamsarlık devam eder. Çünkü romanda iyi, olumlu ve ideal bir kahraman yoktur. Romanın ideal ve idealist olan baş kahramanı Adnan'ın da hayatı hatalarla doludur. Oğlunu Sarıkamış'ta yitiren Dağıstanlı Hoca bile çok da istenen bir şahsiyet değildir³. Şimdi karamsar bir bakış açısıyla yazılan romanda, sırasıyla İstanbul'un değişim sürecinde insan manzaralarının işleniş biçimini görelim.

a. Eski ve Yeni Dönemdeki Devlet Adamları ve İnsanları: Roman, geniş bir kahraman kitlesine sahiptir. Onun için daha çok etkili olan kahramanlar üzerinde duracağız. Eserde, eski ve yeni devlet adamlarından bahsedilirken asıl onlarla ilişkileri olan onlarla görüşen ve farklı devirlerde devlet adamlarını kullanarak zenginleşen şahıslar üzerinde durulur. Devlet adamı olarak ilk eleştirilen şahıs başta Sultan Abdülhamit olmak üzere Saray Müşiri İngiliz Sait Paşa (Kuntay 1998: 10-11), eski Sivas valisi Hacı Hulusi Paşa (Kuntay 1998: 52-59), Maliye Nazırı (Kuntay 1998: 95-99) ve Erkan-ı Harp Müşiri'dir. Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa da romanda ismi geçen devlet adamlarındandır. Sultan Abdülhamit devrindeki birçok paşa seslerini çıkarmasalar da Abdülhamit'i sevmezler. Yine bir çoğunun,

³ Bahriye Çeri, “Türk Romanında Kadın” adlı kitabında da bu olumsuzluklara temas etmiş ve bu konu şu cümlelerle izah edilmiştir: “Bize göre Mithat Cemal Kuntay romanı ile yeni kurulan devlete, yeni bir oluşum geçiren aile ve bireylere olumsuz örnekleri göstermek suretiyle bir uyarıda bulunmuştur. Olumsuz örnek diyoruz çünkü romanda geri planda kalan birkaç şahıs dışında bütün kahramanlar, özellikle kadınlar hayatlarını yanlış değerler üzerine oturtur ve sonunda da bunun acısını yaşarlar.” (s. 225). (Çeri, Bahriye, “Türk Romanında Kadın 1923-38 Dönemi”, Simurg Yayınları, İstanbul 1996).

başta Adnan olmak üzere, ittihatçı gençlerle araları iyidir. Sultan Abdülhamit devrindeki bir çok paşa sahtedir. Sefahate, eğlenceye düşkün ve günahların içinde boğulan şahıslardır. Ancak böyle bir görüntü vermezler. Sultan Abdülhamit, "Kanbur Mahmud"un ya da "Deli İbrahim torunu" olarak vasıflandırılır. Korkaklıkla itham edilir. Ona bazen en ağır kelimelerle, hakaretler edilerek küfredilir (Kuntay 1998: 41-45). Ancak romanda asıl önemli yer alan bu devlet adamları değil bunlarla ilişkileri olan, onlarla görüşen ve işlerini yürüten kişilerdir. Onun için bu bölümde bunların hepsini birbirleri ile olan münasebetleriyle vermek daha uygun olacaktır.

Romanın baş kahramanı Adnan'dır. Dolayısıyla bütün olaylar onun etrafında şekillenir. Adnan, küçük yaşlarda babasını kaybetmiş, hasta olan annesiyle Aksaray'da fakir bir hayat yaşamaktadır. Sabah gazetesi ve başka birkaç dergiye yazı yazarak geçimini sağlamaktadır. Daha sonraları Maliye Nazırı ve Erkan-ı Harp Müşiri'nin kızlarına tarih ve edebiyat dersleri vererek yaşamını sürdürür (Kuntay 1998: 95-103). İttihat-Terakki taraftarıdır. Türklüğü sonuna kadar savunur (Kuntay 1998: 92). Bunlarla beraber dinsiz olduğu halde dinin lehinde ve aleyhinde fazla bir şey söylemez. Abdülhamit karşıtıdır. Ona çok kere küfeder. Adnan, çıkarı gereği Sultan Abdülhamit devrinde hep tarafsız ve haktan yana görünür. İdealist bir tip olarak görünmesine rağmen sefahat konusunda sınır tanımaz ve kadınlar konusunda zaafı vardır. Hatta beraber olduğu arkadaşlarının hanımlarına göz koyar ve onlarla gayr-ı meşru ilişki yaşar. Bunları yaparken de pek kendini haksız görmez ve her şeye bir kılıf uydurur. Adnan daha önce Trablusgarb'a sürgün edilmesine karşın, 1908'de İstanbul'a döner, yüksek makamlarda bulunanlarla görüşür ve her tarafta sözü geçer birisi olur. Görevinden yükselmek isteyenler onunla muhakkak görüşmek zorundadır. Adnan, bir taraftan devrin önemli şahsiyetleriyle görüşmelerini sürdürürken bir taraftan da İstanbul halkının yaşantısını gözetler ve buradaki insan manzaralarına ve yaptıkları faaliyetlere dikkatleri çeker. Sultan Abdülhamit döneminde halkın saf olan dini duygularına hayret eder ve böylece, İstanbul'un birinci yüzünü romanına şu şekilde kaydeder: "Camilerinin kurşun kubbelerinde fetih ordularının miğferleri duran İstanbul! Bir devin ufka yuvarlandığı bir dağ: Süleymaniye Camii! Altında bir millet ayağa kalkıyor gibi duran kubbe! Süleymaniye'nin bu kubbesi ufuktan sökülmelidir ki İstanbul ne kel, ne uyuz bir topraktır anlaşılın... Sonra bu minareler: Gökyüzünü madalyon bir ayna parçası gibi tutan birer kız kadar narin minareler! Bunların ucuna her fetih bayrağından takılan bir hilal!. İstanbul Süleymaniye yapıldığı gün bizim oldu!" (Kuntay 1998: 50). Adnan, yukarıdaki satırların ardından "ikinci İstanbul'u" da belirler: "Beyoğlu! Damarsız, kansız bir toprağın ayağa kalkmasını andıran bu beyaz binalar! Çamurun bayramlık elbisesini giydiği, taşın sonradan görme olduğu bu caddeler! Panayır tiyatrolarına benzeyen bu evler! İçinde Konyalı Rum'un, Antepli Ermeni'nin komita oynadığı odalar! Bu yerde en korkak gözler, bir şapkanın gölgesinde, korkunç olur ve bir şapkanın altında bu sokaklarda Samatyalı Şarlıman'lar, Tatavlalı Venedik Dojları dolaşır. Bu tahta bıçaklar, bu mukavva bombalar, Moskof bayrağının altında durduğu gün demirdir, alevdir. Şebinkarahisarlı kadar alaturka dalevereye akli eren bu yerli Frenk! Eski

ter ve ekşi lavanta kokan bu kokona! Sonra bu konsolos medeniyeti! Sonra bu vatansız sokaklarda, bir damla ecdat kanı gibi Cuma günleri bikes dolaşan bayrak! Sonra, yüzünü ağyar gözlerden dizlerinin arasında gizleyen dul kadınlar gibi bu yıkık Kemer Hatun Camii! Beyoğlu, fethedilmeyen İstanbul'dur.” (Kuntay 1998: 50-51). İşte ikinci İstanbul'da bu tarzdaki insanlar yaşamakta ve yönetim aleyhine faaliyetlerini sürdürmektedirler. Yahudiler adına yönetim aleyhine faaliyette bulunan Yahudi Moiz, Adnan'ın arkadaşı olduğu için onunla ilgili ve Yahudiler aleyhine bir şey yazmaz. Bu yabancıların devlet aleyhine yaptıkları faaliyetlere rağmen, bir çoğunun başta Adnan olmak üzere ittihatçı gençlerle aralarının iyi olması dikkat çekici ve ilginçtir. Romanda, her ne kadar İstanbul'un üç dönemi anlatılsa da asıl romanda vurgulanan iki İstanbul vardır. Bunlardan biri Müslüman İstanbul, diğeri de Beyoğlu İstanbul'udur. Beyoğlu, yabancıların yönetim aleyhine çevirdikleri oyunların yanında, umumhaneleri, tiyatro ve eğlence yerleriyle İstanbul'un ikinci yüzünü ifade etmektedir. Birinci Dünya Harbi'nin kaybedilmesiyle Adnan'ın değeri düşer ve diğer birçok İttihatçı gibi o da kaçacak delik arar. Bazen İngiliz taraftarı Naşit'e, bazen de sevgilisi Süheyla'nın evine sığınır. Ölümünden sonra, “*Yıkılan Vatan*” adlı romanı dahil olmak üzere geriye ne bırakmışsa hepsi yakılır.

Adnan gibi devlet adamlarıyla ilişkisi olan önemli şahıslardan birisi de Hidayet'tir. Hidayet yirmi yedi yaşında, bala rütbeli devlet adamlarındandır. O, Sultan Abdülhamit'in iktidarı döneminde gayr-ı resmi olarak önemli bir mevkie gelir. Kendinden olmayanları saraya jurnallediği için Şair Mehmet Raif gibi bir çok şahıs ondan çekinir. İşinde yükselmek isteyenler ona yanaşır, mevkilerini ilerletirler. Hidayet, bu dönemde çok enteresan bir kişidir. O “*hafiy*e” değildir, fakat “*ser-hafiy*e” ondan korkar; hırsız değildir, fakat hırsızların başı ona imrenir; “*tulumbacı*” değildir, fakat onların başı ondan çekinir (Kuntay 1998: 64). Adnan ve çevresindekiler, II. Abdülhamit döneminde genellikle onun vasıtasıyla yükselirler. Hidayet, İttihatçı olmakla beraber bu dönemde menfaati gereği saraya yakın görünerek mevkiini korumayı başarır.

Romandaki kahramanlardan Nuri Bey, önemli görevler üstlenen ve yapan bir şahsiyettir. O, Abdülhamit'in süt kardeşi ve Namık Kemal'in arkadaşıdır. Sultan Abdülaziz devrindeki yeni Osmanlılardandır. Namık Kemal gibi zindanlarda hürriyet mücadelesi vermiştir. Nuri Bey, sürekli beraber oldukları arkadaşları Reji müdürü Ramber, Osmanlı İmparatorluğunun devlet esrarını sadrazamla beraber haber alan şimendiferci Hügnen, Duyun-ı Umumiye Kumandanı Berje ile samimidir. Bunların bir ayakları Babıali'de, biri de saraydadır. İstanbul'da üç şapka vardır. Çamlıca tepesinden evvel bu üç şapka görülür. “*Rejideki Ramber'in, duyun-ı umumiyec*i Berje'nin, şimendiferci Hügnen'in kafasında duran uç serpuş! Bu uç şapka, bu üç kafadan bazen kaldırıma iner, bazen bulutlara fırlar; şimdi iki elde bir topaç olur, döner. Şimdi iki çatık kaş üstünde bir umacı olur, durur. Osmanlı İmparatorluğu denen uşak odasını bu üç şapka” (Kuntay 1998: 63) idare eder.

Romanda, dönem olarak önemli bir mevki elde eden ve çıkarıcı olan şahıslardan birisi de İngiliz taraftarı olan Naşit'tir. İstanbul'un işgali sırasında önemli bir

mevkie kavuşur ve zengin birisi olur. Bu dönemde çıkar elde etmek isteyenler onun etrafında dolanır ve devlet kademelerinde bir makam elde etmek isterler. Romanda yer alan bütün bu çıkarıcı insanlar, savaşı müteakiben Osmanlı devletinin yıkılması gibi, hayata gözlerini yumarlar. Birinci Dünya harbinin sona ermesiyle, birçok İttihatçı gibi Adnan'ın da değeri düşer ve sığınacak yer arar. İttihatçılar, bundan sonra da Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak basmasına sevinmeye başlamış görünüp tekrar menfaat peşine düşer ve Ankara hükümetinden önemli bakanlıklar beklerken umduklarını bulamazlar. Böylece onlar da Osmanlı Devletinin yıkılmasıyla yıkılmış ya da ölmüş olurlar. İşte İstanbul'un değişim sürecinde, romandaki eski devlet adamları ve insanları genellikle bu şekilde yansıtılmıştır.

b. Harp ve Politika Zenginleri: Romanın konusunun geçtiği devirler itibariyle Osmanlı Devleti bir çok savaşa katılmış, bütün bu savaşlarda büyük yenilgiler almış ve her gün bir çok toprak kaybetmiştir. Küçük savaşların dışında romanın yazıldığı devirlerde başta 93 Harbi olmak üzere, Balkan, Trablusgarp, I. Dünya Harbi, İstanbul'un işgali ve sonunda gerçekleşen Kurtuluş Savaşı mücadelesi. Bu savaşlar devam ederken, onlara katılıp zenginleşen ya da bu savaşlar bahanesiyle önemli mevkilere gelen bir kahraman yoktur. Ancak devrine göre devlet adamlarıyla ilişkisi iyi olan adamlar, bunlarla olan münasebetlerinden dolayı zenginleşen ve itibar gören kişiler vardır. Sultan II. Abdülhamit döneminde sarayla olan iyi münasebetlerinden dolayı zenginleşen ve itibar gören kahramanlardan birisi Hidayet'tir. O, bu devirde devlet adamlarında olmayan bir zenginliğe erişmiş ve kimsede olmayan bir itibara kavuşmuştur. Devrin bir çok bürokrati da menfaati gereği onun etrafında dolaşarak mevki, makam ve zenginliğini korumuştur. II. Meşrutiyetin ilanından sonra ise, Adnan bir İttihatçı olarak devrin hükümetiyle ilişkilerini iyi tutar ve zenginleşerek itibar kazanır. Onunla münasebetlerini iyi tutan bir çok devlet adamı ve arkadaşı da zenginleşmiş ve itibarını korumuştur. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle İngilizler geçici bir süre iktidara hükmettikleri için, İngiliz taraftarı Naşit zenginleşmiş ve kısa süreli de olsa zenginleşerek iyi bir itibar kazanmıştır. Bu dönemde de bir çok devlet adamı ve arkadaşı onun etrafında dolaşarak ya da onunla münasebetlerini iyi tutarak mevkiini korumaya çalışmıştır. Aşırı bir ittihatchı olan ve İttihat Terakki partisinin iktidarda olduğu devirde mevkiini yükselten ve çok idealist bir tip olan ve bütün olayların onun etrafında dolaştığı Adnan bile bu devirde İngiliz taraftarı olan Naşit'e sığınmıştır. Naşit, Belkis ve Adnan'ın beraber oldukları bir ortamda, Naşit, Belkis'a seslenerek "*memleketin ne kadar aklı başında adamı varsa küpünü doldurmakla meşgul. – Adnan'ı kastederek- "kocanın bütün arkadaşları Karun'a döndü"* (Kuntay 1998: 350) şeklinde onu kendine göre olumsuz olarak eleştirse de zaten Adnan, İttihatçıların iktidarda olduğu devirde Naşit'in "*kastettiği şekilde*" zenginleşmiştir. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Adnan'ın evinde zenginlik ve israf o kadar artar ki Adnan'ın kendisi bunun hesabını bile tutamaz.

c. Din Adamları: Romanda din ve din adamları çok kötü bir şekilde eleştirilmiştir. Romanda, hocaları ve din adamlarını temsil eden Dağıstanlı bir hoca vardır. Abdülhamit'e en çok küfredenlerden birisidir. Dağıstanlı hoca, çok değişik bir din adamıdır. O, Fatihteki sarıklılardan ayrı adamdır. Baş açık namaz kılar. Dostları

ona “*ayran içen Lüter*” derler. Mahallesinde de adı çıkmıştır. O, bakkalın, kasabın, kısacası halkın “*gavur hoca*”sıdır. Sultan Hamid’i Dârüşşafaka’daki ders kürsüsünde üç kere fetva vererek kendi kendine halletmiştir. Sırtı, göğsü sırmalı kazaskerlere “*Haccac-ı Zalimin kavasları*” der. Bir tek oğlu var; kendi tabiriyle: “*Abdulhamit’in kanı ile abdest alsa, oğlunun cenaze namazını kılmağa razı*” (Kuntay 1998: 43) dir. Bu hocanın Adnan ile arası çok iyidir. Olumlu manada romanda en iyi gözükken kişi bu Dağıstanlı hocadır. Ancak dini noktada onun bile çok da iyi olmadığı görülür.

Adnan’ın ve onun çevresindekilerle arkadaş olan Tefvik Hoca adında, ne hocası olduğu belli olmayan, başka bir din adamı vardır. Abdülhamit’e düşman olduğu için Adnan ve çevresindekiler onu severler. Bu hoca da Dağıstanlı hoca gibi pek bilinen hocalara ve din adamlarına benzemez. Adnan ve arkadaşları onu bir gece Şişli’deki bir umumhaneye götürürler. Tefvik Hoca da itiraz etmeden gider. Adnan ve arkadaşları Tefvik Hoca’yı içeri sokarlarken “*hayata bu kapıdan girilir*” (Kuntay 1998: 19) şeklinde onu alaya alırlar. Ona iyi bir kadın ayarlanması için çalışırlar ve Yahudi olan Moiz, genelev kadınına: “*kıyafetine bakma! Hocadır, sarığı bu akşam çıkardı. Büyük adamdır; zengindir; bol içki ver*” (Kuntay 1998: 19) diyerek yine onu alaya alırken bu şekilde hem bir din adamını hem de dini kötü göstermeye çalışırlar. O geceyi orada geçirdikten sonra dışarı çıkarlar. Adnan ve diğer arkadaşları Tefvik Hoca’ya karşı yaptıklarını o kadar ileri götürürler ki, onu sarhoş edip Allah’a küfrettirirler (Kuntay 1998: 23, 25). Sarhoşluğun verdiği heyecanla coşan hoca yemin ederek bundan sonra sarığını ve cüppesini yakacağını söyler (Kuntay 1998: 24). Böylece romanda, din ve din adamları, ahlak sınırlarının dışına çıkılarak çok ağır kelimelerle eleştirilmiştir. Ayrıca romanın sonlarında Adnan vefat eder. Onun cenazesini kaldıran imam, kendisine verilen rüşvetten dolayı dua ederken onu aşırı bir şekilde över. “*Adnan, imamın bitmeyen duasında beş vakit namazında niyazında sülehadan bir zattı. Dua az daha uzasa Adnan tabutunda hacı olacaktı*” (Kuntay 1998: 570) şeklinde yine din adamları kötü, çıkarıcı ve rüşvet yiyen adamlar olarak eleştirilmiştir.

Romanda yer alan bir çok İttihatçıya göre fırınların din kitaplarıyla ısınması gerekir. Fennin çelik dişi dinin çürük kafasını delik deşik etmiştir. Aydın olan kişilerin kubbelerinin kandillerini kozmoğrafya aydınlattığı halde din adamlarının “*evkaf kayyumunu*” yakmaktadır (Kuntay 1998: 84-85). “*Din neymiş? Hele bizim din? Müslümanlıkla ne yapılabilir? Banka açamazsınız. Çünkü faiz haram! Halbuki banka faiz demektir*” (Kuntay 1998: 85-91). Bu kadar din aleyhine olan bu ittihatçı gençler, milliyetçilikten de kimseye pay vermezler. Eski tarihlerdeki kişiler anlatılıp ben felan tarihte şu veya bu olmak isterdim diyenlere karşı Adnan: “*Ben taş devrinde de Türk, tunç devrinde Türk, altın devrinde de Türk olmak isterdim. Bütün hilkat devirlerinde Türk, devirsiz hayatlarda Türk, hayatsız devirlerde Türk!... Türk doğmak, Türk ölmek! Türk, Türk, Türk!...*” (Kuntay 1998: 92) der. Buna orada bulunanların çoğu da destek verir.

d. Genç Kız ve Kadınlar: Bütün olaylar romanın baş kahramanı Adnan etrafında şekillendiğinden bu devirdeki bir çok genç kız ve kadını da Adnan ile münasebetleriyle tanıtmak gerekir. Bu kızlar ve kadınlar sırasıyla Erkan-ı Harp

müşirinin kızı Belkıs, Maliye Nazırı'nın kızı Süheyla, Tapu Müdürü Senih Efendi'nin kızı Macide, Adnan'ın arkadaşı olan Moiz'in hanımı Raşel ve Adnan'ın Fransızca hocası ve aynı zamanda arkadaşı olan Kadri'nin karısı Zehra'dır. Bunları Adnan ile olan münasebetleriyle tanıtalım.

Erkan-ı Harp Müşiri'nin kızı ve Adnan'ın öğrencisi olan Belkıs, Miralay Hüsrev ile evli olduğu halde Adnan ile ilk karşılaştığı günden itibaren ona aşık olur ve ömrünün sonuna kadar da bu aşkı devam eder. Romanda bir çok yerde yaşadığı aşklar ve olaylarla gündeme gelen Belkıs'a romanda onun adına bir başlık açılmıştır (Kuntay 1998: 124-127). Belkıs, Tanzimatla gelen yanlış batılılaşmayı kendine seçmiş, İttihat-Terakki'nin ortaya koyduğu bir batılı model olduğu halde mensuplarını benimsemez ve onları zaman zaman eleştirir. Adnan vasıtasıyla onları küçük görür. Adnan'ın giyim kuşamını eleştirir. Belkıs, o dönemde önemli bir mevkide bulunan bir paşa kızı olarak giyim kuşama, gösterişe meraklıdır. İyi eğitilmiş, bu eğitimini özel hocalardan almış ve o dönem için az kadında bulunan bir özellik olarak üç batı dilini bilmektedir. Başta Adnan olmak üzere seven bütün erkekler, onun eğitimi ve zenginliğine değil dış görünüşüne, güzelliğine aşık olmuşlardır. İdealist bir tip olarak geçinen Adnan'a ilk etapta Erkan-ı Harp Müşiri'nin kızına ders vereceksin dediğinde, onun yönetime taraftar ve kötü bir insan olduğunu düşünür ve tereddüt eder. Sonradan başkasının tavsiyesi ile ona ders vermeye başlar. Belkıs'ın oturduğu köşk ya da yalı tam bir Avrupalının evi gibi döşenmiştir. Evdeki yaşantı da tam olarak alafrangadır. Yemek masada ve erkeklerle beraber yenir. Erkek ve kadınlar birbirinden pek sakınmazlar. Kocası gibi o da ava merak salar. Kısacası Belkıs tam bir Avrupalı gibi yetiştirilmiştir. Babası sürgüne gönderilince Adnan'la evlenir. Ancak bu evlilikte pek de memnun kalmaz. Adnan'ı giyim kuşamı ile eleştirir. Ona göre Adnan gibiler Avrupalı değil köylü nezaketinde olan insanlardır (Kuntay 1998: 318-319). Şık giyinen ve bunu her yerde savunan Belkıs, Adnan'la evli olduğu dönemlerde Naşit'i sevdiğini açıkça söyler. Ancak Belkıs, Adnan'ı evli olduğu dönemlerde aldatmaz. Ancak Adnan onu sürekli başka kadınlarla aldatır. Belkıs, biraz açık sözlüdür (Kuntay 1998: 350-351). Adnan'a sadece işi düştüğü zaman sokulur. Adnan fakir düşünce dış görüntüye ve şıklığa önem veren Belkıs ondan ayrılır (Kuntay 1998: 415-416). Belkıs, şık ve dış görünüşe dikkat ettiği halde kendisini sadece bu yönüyle seven erkekleri sevmez. Adnan'dan ayrıldıktan sonra hayatını mahvetmesine neden olan eroinman bir Rus prensi ile evlenir. Rus prensinin eroinman olduğunu bilir ancak yine de böyle bir evliliği gerçekleştirir. Ancak onda da istediği mutluluğu yakalayamaz ve romanın sonlarına doğru bunalım geçirerek intihar eder.

Romanda ismi çok zikredilen ve Adnan'a olan aşkları ile anılan ve eserde ona bölümler ayrılan (Kuntay 1998: 137-142) genç kızlardan birisi de maliye nazırının kızı Süheyla'dır. Adnan onun edebiyat hocasıdır. Bu dersler esnasında Adnan'a aşık olur ve onu başka kadınlardan aşırı bir şekilde kıskanır. Maliye nazırı onu bir hünkar yaverine vermek ister ancak kızın Adnan'ı sevdiğini öğrenince vazgeçer. Maliye Nazırı, Süheyla'yı Adnan'a vermek için Dağistanlı hocayı aracı yapar ve bunu ona söyler. Adnan karşısında gururu kırılan Süheyla'ya, Adnan pek olumlu karşılık vermez. Süheyla ise, onun gururunu kırmamak için zor günlerini

yaşadığı dönemde arkadaşı prenses Bahire vasıtasıyla Adnan'a yardım eder. Buna rağmen Adnan, onun bir kadın olarak fazla bilgili olduğunu söyler ve eleştirir. Adnan, ömrünün sonlarında bile kendisini samimi hislerle seven Süheyla'ya kıymet vermez. Adnan, Süheyla'yı, kendisine bir uşak kadar bile değer vermeyen Belkis ile karşılaştırır ve Belkis'i ondan üstün bulur.

Romanda etkili olarak yer alan kadınların tamamının Adnan ile olan münasebetleriyle tanırız. Adnan ile ilişkisi olan kadınlardan birisi de Tapu Müdürü Senih Efendi'nin karısı Macide'dir. Yine diğer kadınlara olduğu gibi romanda Macide'ye de bölümler ayrılmıştır (Kuntay 1998: 203-208). Macide, kocasının sağlık durumunun iyi gitmediği dönemlerde onu evine kabul ettiği erkeklerle aldatır. Güzel ve genç bir kadın olan Macide kocası yaşlı olduğu için onu bir türlü sevmeyebilir. Onun vefatından sonra evi adeta bir genelev hüviyetini kazanır. Jöntürk Süleyman, Macide ile olan ilişkilerini her yerde anlatır. Onun için onu görmeyen erkekler bile Macide'nin bütün vücudunu tanırlar. (Kuntay 1998: 220-221) Jöntürk Süleyman, bir kerhanede basılınca cebinden Macide'nin mektubu çıkar. Bunu duyan kocası felç olur. Adnan, Senih Efendi'ye geçmiş olsuna geldiğinde bu kadınla ilişkisi başlar. Adnan, arkadaşının hanımının bu ahlaki olmayan durumunu normal görür. Onun ile olan gayr-ı meşru ilişkilerini haklı göstermek için kocasının yaşlı olmasını bahane olarak gösterir. En sonunda Macide, Adnan'dan hamile kalır. Adnan bu çocuğu düşürmek için ilaç alır ancak Macide ona haber vermeden çocuğunu doğurur ve gizlice büyütür. Macide'nin çocuk ile ilgili bu tavrı ile idealist ve aydın bir tip olan Adnan'ın bu olay karşısındaki tutumu hem ilginçtir hem de anlaşılır gibi değildir. Macide, çocuğunu doğurduktan sonra kendini satarak geçimini sağlar. Bu arada parasının bir kısmını hapisteki Adnan'a gönderir. Diğer paralarını da yiyemez. Çilli Mahmut adındaki bir kabadayı bu kalan parasını elinden alır. Macide, en sonunda verem olarak ölür. Yazar Macide'yi tanıttığı ya da anlattığı yerlerde pek yorum yapmaz ve tarafsız kalır. Yani Macide'yi bu tutumundan dolayı pek fazla eleştirmez. Bazen de şartlar zorladığı için o duruma düşmüş imajını verir.

Romanda yine Adnan ile ilişkisi olan bir kadın da Raşel adında bir yabancı kadındır. Raşel, Adnan'ın arkadaşı olan Yahudi Moiz'in hanımıdır. Bu yabancı olan kadın, Macide'den farklı olarak kocasını aldattığı gibi bir de bununla övünmekten zevk duyar. Raşel, güzel ve mükemmel bir görüntüye sahiptir. Kocasını iş ortaklarıyla aldatır. Adnan İttihatçı olduğu için evinde misafir etmekten gurur duyar. Adnan, bir gün onu sefarethanenin balosuna götürür ve bundan sonra Raşel Adnan'ın olur. Romanın "Bahtsız Kadınlık" bölümünde Raşel ve onun gibi yaşayan kadınlardan bahsedilir (Kuntay 1998: 386-387). Raşel, kocası Moiz İtalya'da iken Alfred Cevad' adında bir gence tutulur. Ondan hamile kalır. Bunu kocasına bir mektupla bildirir. Kocasına çocuğun Cevat'tan değil sefaret katibinden olduğunu söyler. Kocasını ise mektup kendisine ulaşmadan çok borçlandığı için intihar eder. Raşel'e aşık olan hizmetçi Ahmet ise, kıskançlığından Alfred Cevad'ı öldürür. Raşel ise Cevat'tan olan çocuğu doğurur ve hayatını sürdürür.

Romanda geçen kadınlardan birisi de "Halep Çıbanlı Kadın" olarak tanıtılan Zehra adındaki birisidir (Kuntay 1998: 183-189). Zehra, Adnan'ın Fransızca hocası

ve aynı zamanda arkadaşı olan Kadri'nin hanımıdır. Adnan, bir bayram tebriki için arkadaşının evine gelir ve kapı aralığında gördüğü Zehra'yı görür ve ilk ilişkileri bu şekilde başlar. Bundan sonra Kadri'nin evde olmadığı günlerde onun evine gelir ve Zehra ile beraber yatar. Ondan hiç şüphelenmeyen Kadri ise, kendisinin evde olmadığı zamanlarda Adnan'ın evine gelmesine bir anlam veremez. Arkadaşının karısıyla beraber yatan Adnan ne ilginçtir ki içinden hiçbir suçluluk duygusu hissetmez (Kuntay 1998: 188-189). Yine Kadri vefat etmeden önce gelecek garantisi olmayan hanımını Adnan'a teslim eder ancak Adnan bundan sonra onu hiç aramaz. Zehra ayrıca kocası Kadri'nin vefatından sonra bir genelevi işletir. Onun ömrünün sonunda dilencilik yaptığını öğreniriz. Bunları gören Adnan'ın bir şeyler yapmaması da ilginçtir.

Netice

İstanbul'un değişim sürecinde iki romanda ele alınan İstanbul ve insanları bir çok yönüyle anlatılmış ve her yazar kendi bakış açısına göre bu şehri ve buradaki insan manzaralarını roman sayfalarına yansıtmıştır. Kalemının kuvvetiyle İstanbul'da geçimini sağlayan ve İstanbul'da doğup orada büyüyen Refik Halit Karay, yazdığı ilk romanı *İstanbul'un İç Yüzü* ile roman aynasını İstanbul'a tutmuş, gördüklerini, duyduklarını ve hatırladıklarını roman kahramanı İsmet'in diliyle anlatmaya çalışmıştır. İsmet, II. Abdülhamit dönemi ve sonrasını hatırlayabildiği kadarıyla okuyuculara aktarır. İstanbul'un değişim sürecindeki eski ve yeni dönemdeki devlet adamlarını, sonradan görme harp ve politika zenginlerini, din adamlarını ve harp devrinin genç kız ve hanımlarını anlatır.

İstanbul'un İç Yüzü'ndeki eski devlet adamları ve vatandaşlar her ne kadar beğenilmezse de yenilere göre daha iyidirler. Eski insanlar, birtakım kötülükleri gizlice işlerken, yenileri açıktan yapar. Aşk ve gayr-ı meşru ilişkiler de aynı özellikleri taşır. II. Abdülhamit döneminin paşaları hiç konuşmaz ve hiçbir konuda yorumda bulunmazlar. İşyerlerinde olduğu gibi evde de bu sessizlikleri devam eder. Bunun sebebi jurnallenme korkusudur. *Üç İstanbul*'daki devlet adamları da Sultan Abdülhamit'i sevmedikleri halde seslerini çıkarmazlar. Yaptıklarını gizli yaparlar ve mevkilerini korumak için yönetimle iyi geçinen sivil şahıslarla ilişkilerini iyi tutarlar. Bayram tebriki için bu sivil şahısların evlerini ziyaret etmeyi ihmal etmezler.

İstanbul'un İç Yüzü'nde, başta Kâni olmak üzere, haksız yollarla harp zengini olan insanların hayatları nazara verilir. Bu tarzda zengin olanlar sonradan görme ve "türedi zengini" olarak vasıflandırılır. Ayrıca normal vatandaşlar, harp zengini olan insanların arkasından olumsuz şekilde konuşurlar. İsrafı abartılı bir dil ile eleştirilir. Türedi zengini olarak vasıflandırılan bir çok insan, paralarının çoğunluğunu sefahate, kadına ve içkiye harcarlar. Yine yeni devirde zengin olan insanların bir kısmı haksız yollarla elde ettikleri paraları Yahudi sarraflar vasıtasıyla faize yatırarak zenginleşirler. Eski devirdeki bazı insanlar, fakir iken kısa yoldan zenginleşmiş ve bu zenginlikle beraber başındaki sarığı atarak sefahate dalmıştır. Bu dönemlerde, Meşrutiyetin ilanıyla gelen aftan yararlanıp Yıldız

yağmasında yaptıkları yağmalarla bir anda milyoner olanlar da olmuştur. Yeni dönemdeki birçok yakışıklı genç de daha önce zengin olup kocalarını kaybeden dul paşa hanımlarıyla evlenerek kısa yoldan zenginleşmişlerdir. Yeni devrin türedi harp zenginlerinden başka bir kısmı da türedi politika zenginleridir. Bunların çoğu İttihatçıdır. Onlara taraftar görünerek kısa sürede ceplerini doldurup zenginleşirler. Bunlar, İttihatçıları sonraki dönemlerde eleştirip küfredenler ve beğenmedikleri eski yöneticileri ararlar. Eskiler daha saf, daha günahsız ve daha terbiyelidirler. Eskiler, her ne kadar yeniler gibi yiyip içip eğlenirlerse de yeniler gibi terbiyelerini bozmazlar. Eğlenceleri daha saf, temiz ve zararsızdır. Eski devrin devlet adamlarının bazıları da “*özellikle kadılar*” yemek, içmek ve eğlenmekten başka bir şey düşünmezler. Savaş olmuş, barış olmuş, devlet toprak kaybetmiş, Meşrutiyet ilan edilmiş umurlarında değildir. Bunlar olurken onlar sadece kendi rahatlarını düşünürler. *Üç İstanbul*'daki etkili olan devlet adamları ve bunlarla ilişkileri olanlar haksız yere devletin parasını yiyerek zenginleşmişlerdir. II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve İstanbul'un İşgali sırasında devlet adamlarıyla ilişkilerini iyi tutan bazı kahramanlar ceplerini doldurarak hem maddi olarak hem de mevki ve makam itibarıyla bazı devlet adamlarından daha etkili ve daha fazla iş görmüşlerdir. Yine bu romanda da ceplerini dolduran insanlar, devletin savaşması, toprak kaybetmesi ile ilgilenmezler. İlgilendikleri zaman da sadece sözle ilgilenirler. İcraatta bir varlık göstermezler. Onların da işleri güçleri, ceplerini doldurmak, mevkilerini yükseltmek için iktidarda olanlarla ilişkilerini iyi tutmak, kadın ve kızlarla yiyip içip eğlenmektir. *İstanbul'un İç Yüzü*'nde, özellikle II. Abdülhamit devrinin meşhurlarının bir kısmı insanları haksız yere jurnallemekle geçimlerini sağlarlar. Bunlardan herkes çekinir. Hatta haksız yere sokak ortasında dövdükleri adamlar, seslerini çıkaramazlar. Bu tip insanların bir kısmı Meşrutiyetten sonra yönetime taraftar görünmek isteseler de İttihatçılar, bunları affetmez ve eski şöhretleri gittiği gibi, maddi olarak da perişan olurlar. *Üç İstanbul*'da da her yönetime taraftar görünüp zenginleşmek isteyen insanlar olduğu gibi halkı jurnalleyen ve herkesin çekindiği kahramanlar ve insanlar olmuştur. Yine bunların akıbetleri de fena olur.

İstanbul'un İç Yüzü'nde, sonradan zenginleşen insanların hemen hepsi, her gün bir eğlencede oldukları halde hayatlarından bir türlü lezzet alamazlar. Mal varlıklarının ellerinden bir gün alınacağından çekinirler ve bu yüzden günlerini daha iyi geçirmek için Avrupa'nın bazı şehirlerine göç etmek isterler. Devletin yıkılması ya da yok olması umurlarında değildir. Bütün amaçları, günlerini gün etmektir. Çünkü artık İstanbul eğlencesi, onları doyuramamaktadır. Romanda, az da olsa İstanbul'un kenar mahallerinden de söz edilir. İsmet, bunların eğitimsizlik ve maddi sıkıntıdan sefalete düştüklerini söyler. *Üç İstanbul*'daki insanlar, yurt dışına çıkmazlar. Ancak onlar da sefalet, eğlence ve kadın konusunda sınır tanımadıkları halde hayatlarında bir türlü memnun kalmazlar. Bundan dolayı hemen hemen hepsinin akıbeti trajik bir şekilde sonuçlanır. Yükselişleri ne kadar hızlı gerçekleşmişse düşüşleri de o oranda hızlı ve kötü olmuştur.

İstanbul'un İç Yüzü'ndeki dindarlar, sahte din adamı hüviyetindedir. Kendilerinin yapması gerekenleri yapmadıkları halde başkasına nasihatte bulunmaktan hoşlanırlar. Kadın ve kızlara sarkıntılık yapmak için fırsat beklerler. Bunların hiç

iyi bir hasletleri yoktur. Dindar adamlar, taassuplu, fesat çıkarıcı, mahalledeki insanları birbirine bırakan, kavgacı tiplerdir. Bunları yaparken de dinî bilgilerini suistimal ederler. *Üç İstanbul*'daki din adamları ve dindarlar modern bir görünüm verirler; ancak yaşantıları dinin kurallarına pek uymaz. Konuşmaları ahlâk sınırlarını aşar. İttihatçı kahramanların hemen hemen tamamı dine karşıdırlar ve özellikle İslam diniyle hiçbir terakki olamayacağı kanaatinde idirler.

İstanbul'un İç Yüzü'ndeki kadınlar ve genç kızlar, istibdat devrinde gizli yaptıklarını ya da yapamadıklarını Meşrutiyetin verdiği serbestlikle bir anda gerçekleştirirler. Bir çok paşa kızı "*mantarı çıkarılmış bir şampanya gibi taşarlar ve köpürerek, kadeh kadeh İstanbul'un kirli ağzına*" dökülürler. Yeni devrin harp zengini kadınlarının hemen hemen hepsi sonradan görmedir. Daima; gezmek, eğlenmek, elbise modelleri değiştirmek ve buldukları genç erkeklerle gönül eğlendirmek hevesindedirler. O dönemde bazı yabancı kadınlar da Türklere taraftar görünüp zenginleşmişlerdir. Bunlar, her dairedeki yüksek rütbeli memurları tanır, bir çok örgüte üyedirler. İşleri güçleri devletin bazı kesimlerine kendi adamlarını yerleştirmektedir. Bu devrin kadınlarının birçoğu içki çeşitlerinin hemen hepsini denemiştir. Bu dönemde dikkat çeken bir durum da kadınların reklam aracı olarak kullanılmasıdır. O dönemdeki bazı terziler, yeni elbise modellerini güzel kadınlara giydirerek reklamlarını yaptırırlar. Bu romanda sadece Fikri Paşa'nın kayın validesi ile hanımı iyidirler. *Üç İstanbul*'daki kadınlar da hem eski hem de yeni devirde giyim kuşamlarına dikkat ederler, kocalarını aldatırlar ve sefahat konusunda hiçbir sınır tanımazlar. Bazılarının evleri neredeyse umumhaneye döner. Üstelik bu romandaki bir çok kadın ve genç kız devrine göre bilgi seviyeleri yüksek olduğu halde bunları yaparlar.

İki romanda, İstanbul'un üç devri anlatılır: II. Abdülhamit, İttihat-Terakki ve Üç Büyük Savaş. Söz konusu eserlerde, o devirde devleti yöneten kişilerin menfaatçi, hilebaz, sahtekar ve sefih oldukları vurgulanır. *Üç İstanbul*'da geçen etkili kahramanlar daha çok elit tabakaya mensup oldukları halde *İstanbul'un İç Yüzü*'ndeki kahramanlar biraz daha alt seviyedeki insanlardır. İkisinde de insanlar kısa yoldan ve kurnazlıkla zenginleşmişlerdir. Ayrıca iki romanda, İstanbul'un sokakları, caddeleri, çarşıları, pazarları, satıcıları, esnafı, dilencileri, otel sahipleri, fakirhaneleri ve limanları pek işlenmemiştir.

Üç İstanbul'da, aile hayatından ziyade politika hakimdir. İki eserde, İstanbul'un ya da İstanbul'daki insanların olumsuz tarafları gösterilmiştir. Samimî, devletini seven, koruyan insan yoktur. Hepsisi şahsi menfaat peşindedir. Din adamları iki romanda kötü bir yaklaşımla ele alınmıştır. İslam diniyle hiçbir terakki olmaz, anlayışı söz konusu romanlarda fazlasıyla işlenmiştir. Romanlarda II. Abdülhamit eleştirilmekle beraber *Üç İstanbul*'daki eleştiriler ahlâk sınırlarını da aşar mahiyettedir. *İstanbul'un İç Yüzü*'nde de Abdülhamit ve o dönemin paşaları eleştirilir; ancak yenilerle kıyaslandığında eskiler daha terbiyeli, daha seviyeli ve daha vatanseverdir. Bu yönüyle, incelemeye çalıştığımız eserler, İstanbul'un değişim sürecinde insan manzaralarını ele alarak, eski ve yeni dönemdeki devlet adamları ve insanlarını, harp ve politika zenginlerini, din adamlarını, genç kız ve kadınları ele alarak şahsî menfaatler uğrunda vatan, millet ve dinini düşünmeyen

düşük insan tiplerini konu almıştır diyebiliriz. Yine iki romanda işlenen kahramanların içine düştüğü maddi ve manevi erozyon, Osmanlı Devleti'nin 93 Harbi, Balkan, Trablusgarp ve I. Dünya Savaşı'yla yaşadığı düşüşe paraleldir. Yani büyük bir insan olan milletin düşüşü ile milletin küçültülmüş hali olan fertlerin aynı paralel ve hızda düşüş ve dejenerasyon yaşadığını, bunun da iki romanda açıkça görüldüğünü ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

- Aktaş, Şerif, (1986), *Refik Halid Karay*, Ankara, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bürün, Vecdi, (1942), "Uç İstanbul", Çınaraltı, Nr. 65, 19 Birincikânun: 13-15.
- Çağan, Kenan Ve Alver, Köksal, (2002), "Üç İstanbul Ya Da Bir Çözülüştün Zayıf Halkaları", Hece Dergisi, Türk Romanı Özel Sayısı, Mayıs-Haziran-Temmuz: 576-583.
- Çeri, Bahriye, (1996), *Türk Romanında Kadın 1923-38 Dönemi*, İstanbul, Simurg Yayınları.
- Demirci, Berat, (1992), *Mithat Cemal Kuntay'ın Üç İstanbul Adlı Romanında Toplumsal Değişme*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kaplan, Mehmet, (1993), *Türk Edebiyatında İstanbul, İslam Ansiklopedisi, C.V/İi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Karabudak, Faik, (1940), "Uç İstanbul", Yücel, C. 10, Nr. 60, Şubat: 218-220.
- Naci, Fethi, (1971), "Uç İstanbul", Yd, Y.7, Nr. 76, Ocak: 23-30.